

In de schaduw van oorlog: Noord-Brabant 1930-1940

Wim Klinkert

Luchtgevaar

Op 5 mei 1934 genoot de Eindhovense bevolking van een stralende lentedag. Het voorjaar liet zich van zijn beste kant zien, totdat rond het middaguur de kerkklokken begonnen te luiden, luchtalarm klonk en het dreigende gebrom van vliegtuigmotoren hoorbaar werd. Bommen vielen op Stratum. Huizen vatten vlam en angstig zocht de bevolking een goed heenkomen. Mosterdgas deed zijn afschuwelijke werk. Hulpverleners vingden de slachtoffers op in het Badhuis aan het Lavendelplein. Nauwelijks van de schrik bekomen kwam in de avond een tweede aanval, nu op Woensel en Strijp. Het St. Jozef Ziekenhuis aan de Aalsterweg raakte vol.

Eindhoven was de eerste grote stad in Nederland die serieus werk maakte van het beoefenen van hulpverlening bij een mogelijk bombardement. Op 5 mei 1934 was daar onder leiding van Anton Fens (1888-1970), hoofd van de brandweer en de luchtbeschermingsdienst op een spectaculaire wijze invulling aan gegeven. Twee prominente Brabanders, de minister van Defensie en de commissaris van de Koningin, bevonden zich onder de vele toeschouwers. De bevolking was via de pers de voorafgaande dagen op de hoogte gesteld.

Dat oorlogsgeweld Brabant zou kunnen treffen was al enige tijd onderwerp van publiek debat. De lezers die drie jaar eerder, op 24 januari 1931, het katholieke dagblad *De Tijd* opensloegen, konden daarin onder de kop "Brabant en Limburg onder den Voet?" een alarmerend bericht lezen, dat, mocht er in West-Europa weer oorlog uitbreken, de zuidelijke provincies zeer waarschijnlijk een belangrijk strijdtoneel zouden vormen. Het artikel was een oproep aan Den Haag meer geld aan Defensie te besteden omdat Frankrijk en Duitsland, mochten deze landen weer ten oorlog strijden, met verwoestende kracht elkaar via of in Zuid-Nederland zouden bevechten. Dit idee was mede ingegeven door het Belgische bondgenootschap met Frankrijk en de grote militaire oefeningen die deze landen direct ten zuiden van de Nederlandse grens hielden. Zou Nederland langer zijn krijgsmacht verwaarlozen, zo oordeelde *De Tijd* "worden Brabant en Limburg het arme gebied waarop de erfvijanden in eerste instantie hun strijd uitvechten."

Artikelen met deze teneur waren in de eerste helft van de jaren dertig in de Brabantse pers niet uitzonderlijk. Een regionale krant als *De Zuidwillemsvaart*, uitgegeven in Helmond, schuwde hierbij grote woorden niet. In haar editie van 12 november 1935, drie weken na een regionale luchtbeschermingsoefening in Oost-Brabant, bijvoorbeeld, schilderde de gevaren van een vijandelijke luchtaanval met honderden toestellen, af als "een onafzienbare ramp [die] het einde van onze beschaving zou beteekenen, want tegen een land dat zo iets doet zal met grote

bombardementen wraak worden genomen, dat worden 'Danteske verschrikkingen'." Maar het bleef niet bij woorden en oefenen alleen.

Katholieken in actie: Comité voor Nationale Veiligheid

De kans dat Noord-Brabant oorlogstoneel zou worden zette een aantal vooraanstaande Brabanders aan tot actie. Hiertoe behoorden de Bredase gepensioneerde officier Henri Mathon (1883-1938), die regelmatig de kolommen van het *Dagblad van Noordbrabant* vulde en de jonge hoogleraar Jan de Quay (1901-1985), zoon van een generaal. Jan was actief in het bedrijfsleven en combineerde dat aan de Tilburgse handelshogeschool met een bedrijfskundige leerstoel. Mathon en De Quay deelden de ongerustheid over de zwakte van de Nederlandse defensie en de kwetsbaarheid van grensstreken. Een zwak leger was immers geen geloofwaardige neutraliteitsverdediger. Wat tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) volgens hen nog was gelukt, door met een sterk leger aan de grens een vijand van een inval weerhouden, zou door jarenlange bezuinigingen en sterke legers in de nabijheid, onmogelijk zijn geworden. Er moest dus iets gebeuren. Dat vond ook de Tilburgse textielabrikant Henri Blomjous (1877-1953), actief in de katholieke politiek en het bestuur van de hogeschool. Toen ook directieleden van Philips en Tweka textielabriek in Geldrop hun steun verleenden, ontstond een interessante Brabantse coalitie van ondernemers, militairen, bestuurders en wetenschappers, die woorden omzette in daden en deze meteen goed via de pers bekendheid wist te geven.

Een van de eerste opmerkelijke acties was het zogenaamde burgemeestersadres van 25 juni 1934, waarin Zuid-Nederlandse bestuurders, gesteund door de bovengenoemde notabelen, in Den Haag met klem aandrongen op korte termijn meer aandacht aan de defensie van het Zuiden te schenken. De bezorgde zuiderlingen wachtten de politieke behandeling van hun verzoek echter niet lijdzaam af. Vier maanden later, op 20 oktober, richtten onder andere Mathon en De Quay in Hotel du Commerce aan het Stationsplein in Eindhoven het Comité voor Nationale Veiligheid op, een zuidelijke pressiegroep voor betere bescherming van het zich economisch zo sterk ontwikkelende en steeds zelfbewustere Brabant. De leden hadden vele contacten in de legertop en de Haagse politiek en zetten deze ook ruimschoots in om de bezuinigingen te keren.

Dat de uitgaven voor Defensie vanaf 1936 daadwerkelijk gingen stijgen, lag natuurlijk niet alleen aan het Brabants-Limburgse Comité, hoe actief dat ook was. De Duitse herbewapening en de groeiende spanning in Europa in het algemeen deden ook hun werk. Noord-Brabant kwam nu snel op drie manieren op de militaire kaart: met nieuwe kazernes, beschermende maatregelen bij de belangrijkste bruggen en door de aanleg van de Peel-Raam Stelling.

Herleving van garnizoenen

Eind jaren dertig groeide het Nederlandse leger weer door verlenging van de dienstplicht en vergroting van de opgeroepen lichten. Minister van Defensie Van Dijk plande juist in het zuiden van het land veel nieuwe kazernes, als signaal dat de neutraliteit overal goed bewaakt werd. 's-Hertogenbosch en Breda kregen al in 1936-1938 nieuwe kazernes of uitbreiding van bestaande complexen, maar de hausse van kazernebouw vond in 1939 plaats toen er maar liefst zeven nieuwe verzezen: in Bergen op Zoom, Roosendaal, Breda, Tilburg, Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Grave, grotendeels ontworpen door de Bredanaar August Boost (1900-1985). De militaire aanwezigheid in de Brabantse steden groeide hiermee ongekend snel. De komst van het garnizoen bracht leven, omzet en wellicht een gevoel van veiligheid.

Bunkers bij de bruggen

De angst voor een vijandelijke inval werd medio jaren dertig gevoeld door de idee dat oorlog steeds meer gemotoriseerd, en dus snel, zou verlopen, en dat het groeiende Nederlandse wegnnet het de vijand wel erg gemakkelijk maakte. De grote rivieren, de Maas en Waal in het bijzonder, waren nauwelijks hindernissen meer, nu nieuwe verkeersbruggen naast de oude spoorbruggen verzezen. Vanaf 1936 bouwde de regering kazematten bij de bruggen, juist om een 'strategische overval' te bemoeilijken. Hiermee begon een omvangrijk bouwprogramma, voor Noord-Brabant de eerste substantiële militaire bouw sinds driekwart eeuw. De Maasbruggen bij Mook/Katwijk, Grave, Ravenstein, Hedel, Heusden, Keizersveer, en de brug over het Hollands Diep bij Moerdijk werden in dat kader van vrij omvangrijke betonnen verdedigingswerken voorzien.

Linies door het land

De bekendste Brabantse linie van de jaren '30 is de Peel-Raamstelling. Een lange, vrij smalle linie van kleine kazematten en versperringen langs het riviertje de Raam tussen Grave en Mill en vervolgens langs het Defensiekanaal door Noord-Limburg. Deze linie was een zuidelijke verlenging van de Grebbelinie (Amersfoort-Wageningen) en de linie door de Betuwe. Ze hield echter bij de Belgische grens abrupt op, daar was aansluiting bij de Belgische verdedigingslinie langs het Albertkanaal onmogelijk gebleken.

De Peel-Raamstelling was een product van militaire plannenmakerij waarin de vraag centraal stond of het Nederlandse leger zich in het kwetsbare zuiden aan een vijandelijke aanval moest blootstellen, of dat het beter was Limburg en Noord-Brabant slechts symbolisch te verdedigen. In het geval van een Duitse aanval, zou het Franse leger dan Zuid-Nederland verdedigen en het Nederlandse leger in de Vesting Holland standhouden.

10 mei 1940

De overrompelende inval kwam in de vroege ochtenduren van 10 mei 1940. Het Duitse leger doorkruiste Noord-Brabant in enkele dagen. Het Nederlandse leger concentreerde zich op de Vesting Holland en slechts een enkele Franse eenheid bereikte Brabantse grond. Na tien jaren van speculaties, angst en oefeningen en vijf jaar groeiende militaire bemoeienis, voelde 10 mei 1940 desondanks als de 'strategische overval' waarvoor Brabanders al zo lang hadden gewaarschuwd. De rauwe werkelijkheid sloeg genadeloos toe.

Bronnen en literatuur

De Brabantse dagbladpers via www.delpher.nl

W.H.M. de Natris, *Vrijwillige luchtafweer* doctoraal scriptie Radboud Universiteit Nijmegen, 1989.

R. Schuursma, *Vergeefs onzijdig Nederlands neutraliteit 1919-1940* (Utrecht 2005).

G. Teitler (ed.), *Tussen crisis en oorlog. Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30* (Dieren 1984).

H.R. Visser en J.S. van Wieringen, *Kazematten in het Interbellum* (Utrecht/Amsterdam 2002).